

2.2.9. Oeverzwaluw (*Riparia riparia*)

(Wim Van Nueten – BASF Antwerpen)

2014 - 2019

COLOFON		
Titel	ISBPP Oeverwaluw	
Jaar uitvoering	2014 - 2019	
Opgemaakt door	Gemeentelijk Havenbedrijf Antwerpen Natuurpunt	
Contactpersoon	Laura Verlaeck	
Revisiestatus	Definitief	

INHOUDSOPGAVE

0. Inleiding.....	301
1. Synthese.....	301
1.1. Voorkomen in het havengebied.....	301
1.2. Voorkomen in Vlaanderen.....	303
1.3. Voorkomen in Europa.....	303
1.4. Beschermingsstatus.....	304
1.5. Ecologische vereisten.....	305
1.5.1. De geschiktheid van een wand.....	306
1.5.2. Plaatstrouw.....	306
1.5.3. Foerageerhabitat.....	306
2. Doelstellingen.....	307
2.1. Gewestelijke instandhouding.....	307
2.2. Doelstellingen ISBPP.....	307
2.3. Functioneel ecologische eenheid.....	307
2.4. Meeliftende soorten.....	307
3. Bedreigingen.....	308
3.1. Verdwijnen van nestgelegenheid.....	308
3.2. Verstoring van nestplaats.....	308
3.3. Parasieten.....	308
4. Maatregelen.....	309
4.1. Type maatregelen ("mogelijkheden").....	309
4.1.1. Conflicten voorkomen.....	309
4.1.1.1. Communicatie.....	309
4.1.1.2. Ongeschikt maken van potentiële broedlocaties waar kolonisatie niet gewenst is.....	309
4.1.2. Opportuniteiten benutten: tijdelijke wanden.....	309
4.1.3. Permanente voorzieningen: aanleg van permanent (kunstmatig) broedbiotoop.....	309
4.1.3.1. Bunschoter Wand.....	310
4.1.3.2. Principe "sand martin trust".....	310
4.1.4. Beheer.....	311
4.1.4.1. Tegengaan van verstoring.....	311
4.1.4.2. Beheer broedbiotoop.....	311
4.2. Concrete maatregelen.....	312
4.2.1. Conflicten voorkomen.....	312
4.2.1.1. Communicatie.....	312
4.2.1.2. Ongeschikt maken van potentiële broedlocaties waar kolonisatie niet gewenst is.....	312
4.2.2. Opportuniteiten benutten: tijdelijke wanden.....	312
4.2.3. Permanente voorzieningen: aanleg van permanent (kunstmatig) broedbiotoop.....	312
4.2.4. Beheer.....	313
4.2.4.1. Tegengaan van verstoring.....	313
4.2.4.2. Beheer broedbiotoop.....	313
4.3. Ruimtelijke allocatie.....	313
5. Betrokken actoren.....	314
6. Begroting, planning en prioritering.....	315
7. Controle en evaluatie (monitoring).....	317
7.1. Methodologie.....	317
7.2. Monitoringstijdstip en –frequentie.....	317
7.3. Planning.....	317
8. Referenties.....	318

Lijst met figuren

Figuur 1: Voorkomen van Oeverwaluwkolonies in de haven van 2000 tot 2012.....	303
Figuur 2: Verspreiding van de Oeverwaluw in Vlaanderen voor 2000-2002 (Herremans, 2004).....	303
Figuur 3: Voorkomen van de Oeverwaluw in Europa (data opgevraagd via GBIF Data Portal (data.gbif.org, 2011/12/08)	304
Figuur 4: Functioneel ecologische eenheid voor Oeverwaluw	307
Figuur 5: Schematische voorstelling Bunschoter Wand. (bron: Smeets, 2003a).....	310
Figuur 6: Kunstmatige oeverwaluwwand principe "sand martin trust"	311

Lijst met tabellen

Tabel 1: Overzicht locaties en aantal broedparen oeverwaluw (broedseizoen 2000 tot 2012), in sommige jaren was het onmogelijk om alle kolonies te tellen	301
Tabel 2: Overzicht van de maatregelen.....	315

0. Inleiding

Volgens het Soortenbesluit (M.B. 15 mei 2009) is de Oeverwaluw een soort waarvoor strikt genomen geen soortenbeschermingsprogramma kan worden opgemaakt. De Second Opinion stelt dat de huidige relatief beperkte mogelijkheden om via artikel 24 van het Soortenbesluit gebiedsgerichte soortenbeschermingsprogramma's op te stellen voor de in de haven voorkomende beschermde soorten geen onoverkomelijke hinderpaal zijn om toch gebiedsgerichte maatregelen te treffen voor meerdere soorten en op die manier afwijkingen te kunnen bekomen op de verbodsbepalingen die betrekking hebben op het individueel voorkomen van soorten. Overige natuurregelgeving biedt immers voldoende aanknopingspunten om op gebiedsniveau bescherming te combineren met flexibiliteit, mits uiteraard met de specificiteit van deze regelgeving wordt rekening gehouden.

In die zin is het nuttig/noodzakelijk om deze soort toch mee op te nemen in het Soortenbeschermingsprogramma (SBP) Antwerpse haven. Om de herkenbaarheid en uniformiteit te bewaren, houden we voor deze soort en de daarop rustende verplichtingen eenzelfde stramen aan als soorten die wel in aanmerking komen voor de opmaak van een SBP conform artikel 24.

1. Synthese

1.1. Voorkomen in het havengebied

Uit de gegevens voor het havengebied van 2000 tot 2009 blijkt de havenpopulatie (som van rechteroever en linkeroever, met uitzondering van het jaar 2002 waar onvoldoende gegevens voor beschikbaar zijn) gemiddeld uit een 1121 broedparen (gemiddelde over 9 jaar) te bestaan. Uitgaande van schattingen van de Vlaamse populatie van 2000 tot en met 2007 (Raman & Decler, 2009; Vermeersch & Anselin, 2009) is de populatie in de Antwerpse haven goed voor een gemiddelde van 14,7 tot 15 % van de totale Vlaamse populatie, met uitschieters van 9,1 (2003) tot 20,6% (2004) voor individuele jaren.

In onderstaande tabel wordt er een totaaloverzicht gegeven van de gebieden in het havengebied waar in de periode 2000-2009 Oeverwaluwen hebben gebroed. Op bijgevoegd kaartje wordt een overzicht van de vermelde locaties gegeven. Uit de tabel blijkt duidelijk dat grote werven zoals het Deurganckdok op LO en de Zanddepots langs de A12 op RO een bijzondere rol vervullen voor de Oeverwaluw in de haven: beide herbergden de grootste aantallen en werden gedurende 9 van de 10 jaren bevolkt. In het tijdelijk compensatiegebied Verrebroekse Plassen werden eveneens grote aantallen opgetekend en gedurende 8 van de 10 jaar gebruikt. In het wachtbekken van de Verlegde Schijns komt de Oeverwaluw regelmatig in kleine aantallen tot broeden. In de rest van het havengebied werd regelmatig kortstondig van de potenties gebruik gemaakt op bouwerven en bedrijfsterreinen.

Tabel 1: Overzicht locaties en aantal broedparen oeverwaluw (broedseizoen 2000 tot 2012), in sommige jaren was het onmogelijk om alle kolonies te tellen

Locatie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Werf Deurganckdok		293	x	200	667	516	905	70	85	535	422		
Zanddepots A12	663		185	220	500	320	50	102	80	40	60		279
Verrebroekse plassen	186			55	62	212	280	144	843	235			
Verlegde Schijns						5	25	25	25	22	25	25	20
Putten Plas				58					63	37	121	130	

Locatie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bayer Rubber		60		x							25	180	
MIDA					150			304	1				11
BASF			35		100	80					50	100	
Verrebroekdok										29	104	208	
Opgespoten Doeldok										18	80	141	51
Loswallen Zandvliet	50	50						70					
Hazopweg				34	45	15							
Vopak								137	58				
Werf AMORAS										80			
Fort St Marie	x	77											
Katoennatie								25		4			
Omgeving Hooge Maey								360				140	
Prosperpolder										320			132
Bayer RO										268			
Liefkenshoekspoor												131	
Fort St Filip		30									80		
Werf Verrebroekdok		123											
Indaver RO		80											
Oosterweelsteenweg-brug												80	75
Doeldok (ten Z meeuwenbroedplaats)												46	
Rietveld Kallo												28	
Vlakte van Zwijndrecht	20												
Ingang Beverentunnel												18	
Potpolder Lillo													34
Noordelijk insteekdok (zandstock)													116
Werf 2 ^{de} sluis													22
Zandstock Schoorhavenweg													270
TOTAAL	919	713	220	567	1524	1148	1260	877	1515	1588	967	1227	1010

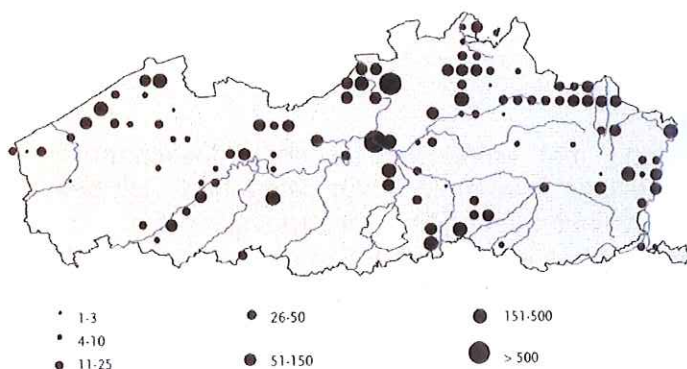
Aangezien twee van de drie toplocaties (Deurganckdok en Zanddepots A12) in de toekomst niet meer geschikt zullen zijn voor de Oeverwaluw en de Verrebroekse Plassen slechts een tijdelijk compensatiegebied is, moet er extra aandacht worden besteed aan de mogelijke alternatieven in het havengebied.

Figuur 1: Voorkomen van Oeverzwaluwkolonies in de haven van 2000 tot 2012

1.2. Voorkomen in Vlaanderen

Uit de meest recente analyse van de verspreidingsgegevens blijkt dat de Oeverzwaluw in bijna 20% van de atlashokken tot broeden komt waardoor de soort in Vlaanderen te boek staat als een talrijke broedvogel. De huidige populatiegrootte in Vlaanderen wordt geschat op 6000 - 7500 broedparen (Herremans, 2004). De Oeverzwaluw is in Vlaanderen dus sterk afhankelijk geworden van kunstmatige biotopen, die veelal gelegen zijn in industriegebieden, wat de soort zeer kwetsbaar maakt.

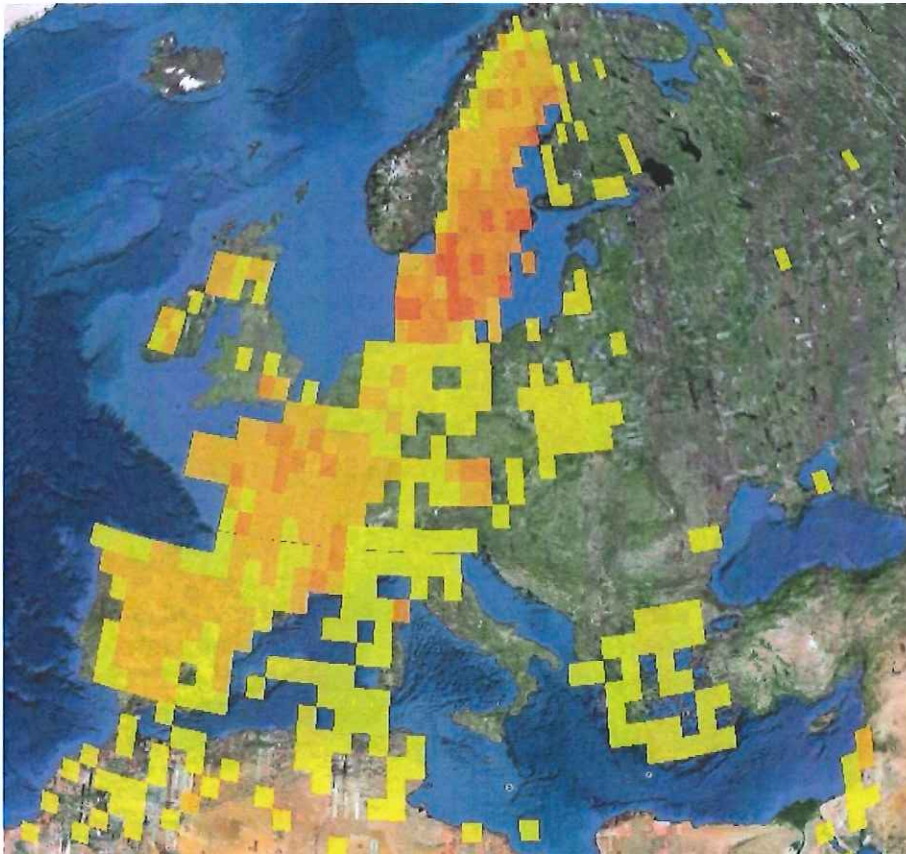
Figuur 2: Verspreiding van de Oeverzwaluw in Vlaanderen voor 2000-2002 (Herremans, 2004)

1.3. Voorkomen in Europa

In Europa, uitgezonderd in het hoge Noorden, wordt de Oeverzwaluw wijd verspreid broedend aangetroffen. In N-Europa is de soort goed vertegenwoordigd, in het zuiden is de verspreiding meer discontinu. De belangrijkste populaties komen voor in Spanje, Groot-

Britannië, Wit-Rusland, Polen, Noorwegen en Zweden (Herremans, 2004 in Raman & Decler, 2009).

De populatie Oeverzwaluwen in Europa is vrij groot: meer dan 5.400.000 broedparen. De algemene aantalstrend in Europa tussen 1970 en 1990 wordt gekenmerkt door sterke fluctuaties, resulterend in een lichte algemene afname (Herremans 2004 in Raman & Decler, 2009). Voor verschillende landen bleef deze daling zich verder zetten in de periode 1990-2000 (Raman & Decler, 2009).

Figuur 3: Voorkomen van de Oeverzwaluw in Europa (data opgevraagd via GBIF Data Portal (data.gbif.org, 2011/12/08))

1.4. Beschermingsstatus

In het Besluit van de Vlaamse Regering met betrekking tot soortenbescherming en soortenbeheer staat de Oeverzwaluw op bijlage 1 vermeld onder categorie 2. Dit betekent dat voor deze paraplu-soort de basisbeschermingsmaatregelen van toepassing zijn.

- Volgens artikel 10, § 1 van het soortenbesluit is het verboden specimens van de soort opzettelijk te doden, te vangen en opzettelijk en betekenisvol te verstoren, in het bijzonder tijdens de perioden van de voortplanting, de afhankelijkheid van de jongen, de overwintering en tijdens de trek. Verder is het eveneens verboden de eieren van de soort opzettelijk te vernielen, te beschadigen of te verzamelen.
- Volgens artikel 14, § 1 van het soortenbesluit is het verboden de nesten, voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van de soort opzettelijk te vernielen, te beschadigen of weg te nemen.
- Van de beschermingsbepalingen van de tot categorie 2 behorende soorten kan worden afgeweken onder de voorwaarden van artikel 20, § 1, § 3 en § 4.

§ 1. Met betrekking tot de beschermde soorten kunnen er specifieke afwijkingen verleend worden van de bepalingen in onderafdeling 1 tot en met 4 om een of meer van de volgende redenen :

- 1° in het belang van de volksgezondheid of de openbare veiligheid;
- 2° in het kader van dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale en economische aard, en voor het milieu gunstige effecten;
- 3° in het belang van de veiligheid van het luchtverkeer;
- 4° ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren of aan andere goederen in eigendom of gebruik;
- 5° ter bescherming van de wilde fauna of flora, of ter instandhouding van de natuurlijke habitats;
- 6° voor doeleinden in verband met onderzoek of onderwijs, repopulatie of herintroductie, alsook voor de daartoe benodigde kweek;
- 7° om het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt en vastgesteld aantal van bepaalde specimens te vangen, te plukken of in bezit te hebben.

§ 3. Ten aanzien van de vogelsoorten vermeld in bijlage 1, zijn de volgende mogelijkheden tot afwijking niet van toepassing:

- 1° de mogelijkheid vermeld in § 1, 2°;
- 2° de mogelijkheid vermeld in § 1, 4°, wat de voorkoming aangaat van belangrijke schade aan andere goederen dan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren

§ 4. Afwijkingen op grond van dit artikel kunnen alleen maar toegestaan worden als de volgende voorwaarden zijn vervuld :

- 1° er mag geen andere bevredigende oplossing bestaan;
 - 2° de afwijking mag geen afbreuk doen aan het streefdoel om de populaties van de soort in kwestie in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan, op lokaal niveau of op Vlaams niveau.
- Voor deze soorten zijn geen, aan planologische bestemming verbonden vrijstellingen, zoals vermeld in artikel 11 en 15 mogelijk.

Op de Vlaamse rode lijst van de broedvogels (Devos et al., 2004) staat de soort vermeld in de categorie "Achteruitgaand". Dit zijn soorten die momenteel nog niet bedreigd zijn, maar het risico lopen om op korte termijn in de categorie "Kwetsbaar" terecht te komen als de negatieve factoren, die verantwoordelijk zijn voor de achteruitgang blijven voortduren en beschermingsmaatregelen uitblijven.

1.5. Ecologische vereisten

Oeverzwaluwen zijn van nature te vinden langs meanderende beken en rivieren met steile, afkalvende oevers. Aangezien dit soort biotoop door kanalisaties en rechttrekkingen in onze streken de voorbije decennia sterk is afgenomen, maken ze tegenwoordig voornamelijk gebruik van steilwanden die ontstaan zijn door menselijke activiteiten (Raman & Decler, 2009).

De steile wand moet daarbij tijdens de broedperiode vers en (nagenoeg) onbegroeid zijn, wat dus betekent dat erosie of kunstmatige afgraving moet hebben plaatsgevonden voordat de Oeverzwaluwen terugkeren. De wanden zijn het best zo goed als loodrecht en er is een voorkeur voor steilwanden met een iets overhangende toplaag (Raman & Decler, 2009). Broeddensiteiten variëren van 1000 tot 3000 bp/50 km² in bepaalde delen van Europa (Hagemeijer en Blair, 1997).

1.5.1. De geschiktheid van een wand

Oeverzwaluwen koloniseren meer in noord, noordoost en oost geëxposeerde kleiwanden en in zuid, zuidwest en westelijk geëxposeerde zand- en lichte zandleemwanden (Raman & Decler, 2009).

De nabijheid van water is niet strikt noodzakelijk, maar heeft wel aanzienlijke voordelen. Water aan de voet van de wand zorgt voor veiligheid (tegen terrestrische predatoren) en een vrije aan- en uitvliegruimte. Daarenboven zijn boven een wateroppervlak tal van insecten te vinden. In de omgeving van de nestwand moet voldoende open ruimte met goede foerageergelegenheid aanwezig zijn. Een te sterke verbossing of verstedelijking wordt gemeden (Raman & Decler, 2009).

In de Antwerpse Haven op rechteroever broedden al een aantal jaar op rij een 20 à 25 broedparen in afwateringspijpjes van een betonnen wand van het pompstation Rode Weel. De wand is noordoost geëxposeerd.

Kolonies Oeverzwaluwen worden aangetroffen in velerlei grondsoorten, maar hebben toch een duidelijke voorkeur voor licht tot matig zware en losse gronden. Daarbij gaat de voorkeur uit naar (oevers met) lemig zand en zand en in mindere mate klei, licht zandleem en zandleem (Raman & Decler, 2009).

1.5.2. Plaatstrouw

Het succes van een aangelegde nestwand is niet louter afhankelijk van bovenvermelde factoren. Plaatstrouw blijkt bij de Oeverzwaluw een grote rol te spelen. 66% van de oudere vogels in de kolonie broedt waar ze het jaar ervoor ook waren en van de eenjarige vogels keert 50% terug naar hun geboorteplek (Windig et al., 1997 in Raman & Decler 2009). Wanneer oude kolonies nog geschikt zijn in de nabijheid van een nieuwe wand zullen deze nog steeds worden opgezocht. Eens een wand wordt ontdekt en bewoond, is het dus belangrijk ervoor te zorgen dat deze wand elk jaar geschikt blijft (Raman & Decler, 2009). In een natuurlijker situatie wordt een plaats gekoloniseerd door eerst een klein aantal broedkoppels, gevolgd door een toename van het aantal tot een maximum na enkele jaren om vervolgens terug af te nemen en te verdwijnen. Als de wand niet meer bestaat of ongeschikt is, zoeken ze liefst een plek in de nabije omgeving (Windig & Florus, 1997). In de Antwerpse Haven wordt echter vaak na een weekend massale kolonisatie van een geschikte zandwand vastgesteld.

1.5.3. Foerageerhabitat

De Oeverzwaluw leeft van gevleugeld insecten zoals dansmuggen, bladluizen en eendagsvliegen die ze vliegend boven open terrein of boven meren en rivieren in de vlucht vangen met hun korte wijde snavel. Foerageeractiviteiten zijn het meest geconcentreerd op plaatsen waar lokale densiteiten van vliegende insecten het hoogst zijn. Oeverzwaluwen foerageren meestal niet verder dan 10 tot 15 km van hun broedplaats (Tucker & Heath, 1995).

2. Doelstellingen

2.1. Gewestelijke instandhouding

Er werden geen gewestelijke instandhoudingsdoelstelling voor deze soort gedefinieerd.

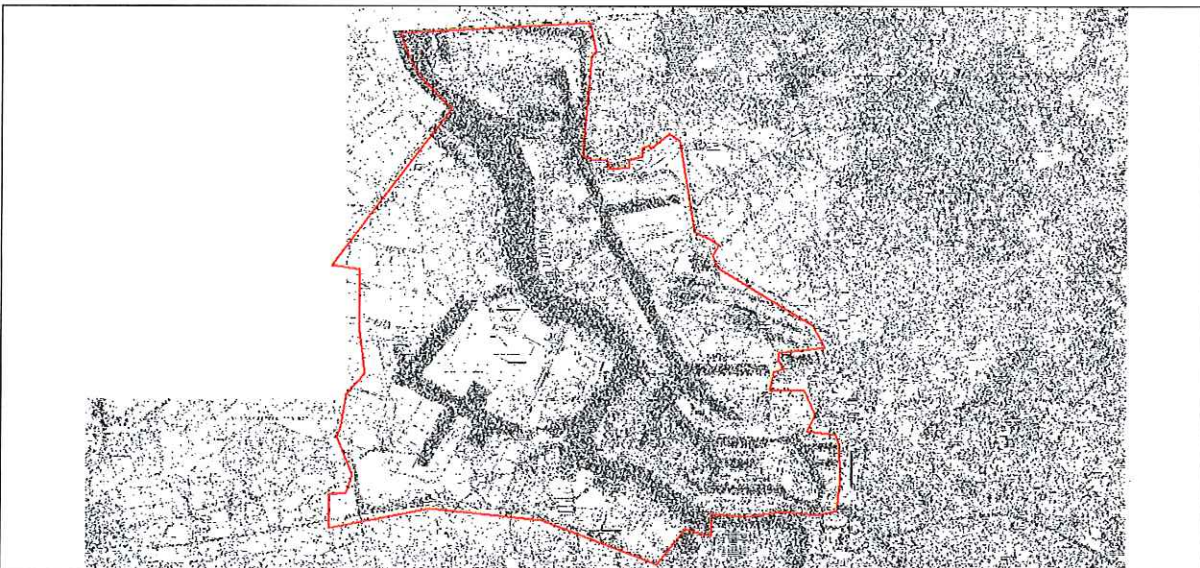
2.2. Doelstellingen ISBPP

Vermits het in het havengebied de soort niet ontbreekt aan foerageergebied en jachtgebied (allerlei wateroppervlakten) staat of valt de instandhouding met de aanwezigheid van voldoende nestgelegenheden. De verspreiding van de soort in het nabije verleden viel samen met de aanwezigheid van (tijdelijke) geschikte nestlocaties bij grote infrastructuurwerken, waarbij grondstocks werden aangelegd en afgravingen gebeurden (Herremans, 2004). Bij het gebrek aan permanente nestgelegenheden in de natuurkerngebieden kan het behalen van de IHD van 600 tot 800 broedparen zoals voorgesteld in de Achtergrondnota Natuur (AN) in vraag gesteld worden. Om te verhinderen dat enerzijds actieve kolonies van oeverwaluw binnen het havengebied verloren gaan en anderzijds werken worden stilgelegd wegens broedende oeverwaluwen, blijft het nemen van weloverwogen maatregelen binnen het havengebied nodig.

Als doelstelling voor de Oeverwaluw binnen dit ISBPP wordt daarom voorgesteld: **1000 broedparen gespreid over het havengebied (Linker- en Rechterscheldeoever) en de natuurkerngebieden met een minimum van 600 broedparen in het Vogelrichtlijngebied op Linkerscheldeoever.**

2.3. Functioneel ecologische eenheid

Het havengebied en de natuurkerngebieden worden als functioneel ecologische eenheid (fee) voor de Oeverwaluw afgebakend.

Figuur 4: Functioneel ecologische eenheid voor Oeverwaluw

2.4. Meeliftende soorten

Er zijn geen andere soorten die meeliften met de maatregelen voorgesteld voor Oeverwaluw.

3. Bedreigingen

3.1. Verdwijnen van nestgelegenheid

In een havengebied zoals dat van Antwerpen zijn er geregeld opportuniteiten voor het huisvesten van kolonies Oeverzwaluwen, zoals grote infrastructuurwerken en zanddepots. Aan dergelijke locaties zijn er echter een aantal risico's verbonden. Wanneer onbewust geschikte nestgelegenheid wordt gecreëerd, bestaat het gevaar dat een kolonie zich vestigt op een plaats die niet gedurende het gehele broedseizoen kan gevrijwaard blijven. Anderzijds zijn dergelijke opportuniteiten steeds tijdelijk waardoor de nestgelegenheid na verloop van tijd, door ingebruikname van de terreinen voorgoed verdwijnt (Vandewalle, 2001).

Een andere oorzaak van het verdwijnen van geschikte nestlocaties is een gebrek aan beheer. Zo kan na verloop van tijd aan de voet van de wand hoge vegetatie ontstaan waardoor het aan- en afvliegen wordt bemoeilijkt, maar ook de vegetatie-ontwikkeling op de wand kan hinderlijk worden doordat de wand te hard doorworteld geraakt (Raman & Decler, 2009). Tenslotte blijkt ook dat de kunstmatig aangelegde wanden zelf een regelmatig onderhoud vergen.

3.2. Verstoring van nestplaats

Vooraf in de broedtijd (april - juli) is de Oeverzwaluw een kwetsbare soort. In artificiële, beperkt of niet afgeschermd biotopen is het risico op vernieling of verstoring erg groot. Goede afspraken met lokale eigenaars, gebruikers of bezoekers zijn nodig om het behoud van de soort te verzekeren (Raman & Decler, 2009). De meest voorkomende verstoringen zijn motorcross en graafwerken (Windig & Florus, 1997).

3.3. Parasieten

Parasieten hebben vaak schadelijke effecten op Oeverzwaluwen. In nieuwe kolonies is het aandeel aan parasieten vrij laag. Adulte gastheren transporteren deze van reeds geïnfecteerde naar nieuwe kolonies. Teken kunnen naar een andere nestgang migreren. Als de sites ouder worden, kan het aandeel aan parasieten zeer hoge niveaus bereiken.

4. Maatregelen

4.1. Type maatregelen ("mogelijkheden")

4.1.1. Conflicten voorkomen

4.1.1.1. Communicatie

Voor de Oeverwaluw in het havengebied is het van essentieel belang dat er, zoals dat reeds in het verleden voor het "Plan Oeverwaluw" (Vandewalle, 2001) werd uitgebouwd, aan sensibilisatie en kennisverspreiding wordt gedaan.

De belangrijkste doelgroep voor communicatie zijn aannemers, werfleiders, infrastructuurbeheerders en bedrijven met potentiële broedplaatsen. Zij moeten, in eerste instantie via vergunningsprocedure, bestekken en concessievoorwaarden geïnformeerd worden over de problematiek, met name de risico's maar tevens de oplossingsrichtingen.

Tweede luik van communicatie betreft informatieverstrekking via bebording nabij aanwezige broedkolonies.

4.1.1.2. Ongeschikt maken van potentiële broedlocaties waar kolonisatie niet gewenst is

Op werven waar ongewenste kolonisatie te verwachten is, omdat niet kan gewacht worden tot na het broedseizoen om werken uit te voeren, mogen geen verticale zandwanden achtergelaten worden (ongeschikt maken van wanden door afschuiven of inzaaien) voor de aanvang van het broedseizoen. Op die manier wordt verhinderd dat er toch nestgangen worden gevormd en dat kolonies moeten beschadigd worden door de voortgang van de werken. Dit vergt een voortdurende aandacht van de werfleider/aannemer gedurende het ganse verloop van het broedseizoen.

4.1.2. Opportuniteiten benutten: tijdelijke wanden

Op plaatsen waar (graaf)werken worden uitgevoerd (bv. grote infrastructuurwerken) en op plaatsen waar nieuwe dijken of zanddepots worden aangelegd kunnen verticale wanden worden gecreëerd als tijdelijke broedplaats voor Oeverwaluwen. Dergelijke wanden kunnen enkel worden aangelegd op geschikte locaties (zie ecologische vereisten) waar geen verdere werken worden verwacht tot het einde van het broedseizoen (= afhankelijk van de weersomstandigheden midden augustus tot midden september) en geen verstoring mogelijk is.

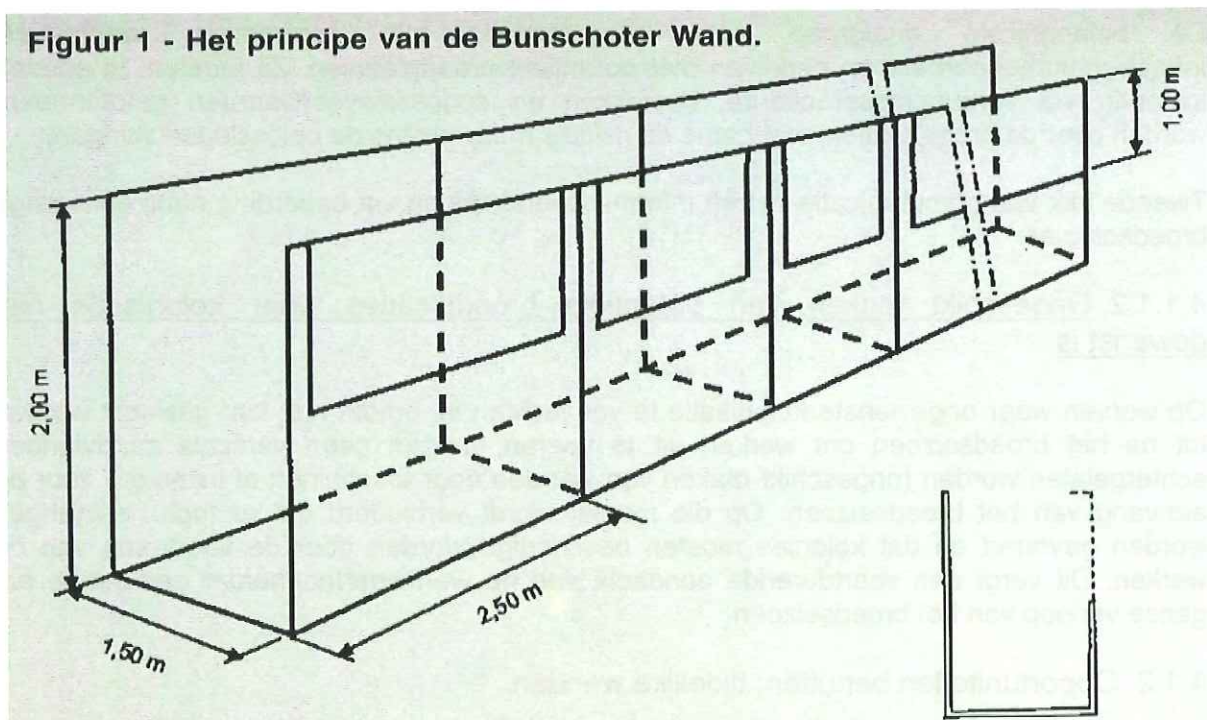
4.1.3. Permanente voorzieningen: aanleg van permanent (kunstmatig) broedbiotoop

Een bijkomende mogelijkheid is het oprichten van volledig kunstmatige wanden. Er bestaan twee hoofdprincipes voor dergelijke wanden: ofwel zijn zowel gaten als nestholten voorzien ofwel enkel de gaten. Er is al behoorlijk wat geëxperimenteerd met verschillende materialen en ontwerpen. Zo bestaan er wanden met nestflessen vervaardigd uit pottenbakkersklei, uit hout, wanden uit rivierzand en kalk en betonnen en gemetselde muren zonder nestgangen (Raman & Decler, 2009). Het aanleggen van een kunstmatige broedwand is echter geen garantie voor succes. Er zijn zowel succesvolle (Bergen Zoom, Pijnacker bij Den Haag, Meppel) als niet succesvolle (De Kleuter in Uden, ...) voorbeelden te vinden. Hieronder worden 2 concepten die in het verleden reeds succesvol bleken, meer gedetailleerd

besproken. De permanente voorzieningen zijn zodanig ontworpen dat oververhitting in de kasten wordt vermeden.

4.1.3.1. Bunschoter Wand

De gehele wand is minimaal 1.50 m dik en is opgebouwd uit een variabel aantal segmenten van 2 m. Elk segment bestaat daarbij uit een houten constructie waartussen stalen, betonnen, houten of uit kunststof vervaardigde schotten kunnen geplaatst worden waardoor jaarlijks in het najaar met een kleine kraan het achterliggende zand kan omgewoeld en aangedrukt worden. Dit kan met het type trilplaat dat ook door stratenmakers wordt gebruikt. Net voor het begin van het broedseizoen worden de schotten weggehaald zodat de verse broedlocaties beschikbaar zijn (Smeets, 2003a en 2003b).

Figuur 5: Schematische voorstelling Bunschoter Wand. Vooraleer de constructie wordt opgevuld met een leemzand worden metalen platen in de kaders geschoven (bron: Smeets, 2003a).

4.1.3.2. Principe "sand martin trust"

Recent verscheen ook een artikel in British Birds (British Birds, volume 105, nr.2, 2012) over een nieuw concept voor een kunstmatige oeverwaluwand uit Groot-Brittannië. Een dergelijke wand is verplaatsbaar en dus snel inzetbaar bij conflictsituaties.

Figuur 6: Kunstmatige oeverzwaluwwand principe "sand martin trust"

4.1.4. Beheer

4.1.4.1. Tegengaan van verstoring

Zowel de kolonies in tijdelijke als (semi-)permanente broedwanden zouden beter beschermd moeten worden tijdens het broedseizoen. De wanden moeten ontoegankelijk gemaakt worden voor motorcross, maar evengoed voor voorbijgangers. Dit kan door het plaatsen van een afrastering en bijhorende bebording.

4.1.4.2. Beheer broedbiotoop

In tegenstelling tot bij het natuurlijk broedbiotoop (afkalvende oevers) is een actief beheer noodzakelijk bij kunstmatige zandwanden. De wand wordt best jaarlijks of om de twee jaar loodrecht afgestoken vlak voor de aankomst van de Oeverzwaluwen uit de overwinteringsgebieden (begin maart). Veelal volstaat een breedte van 15 tot 30 cm om een verse wand te krijgen. De vegetatie onder de wand dient te worden verwijderd indien nodig om een vrije aanvliegroete te garanderen. De berm bovenop de wand wordt bij voorkeur jaarlijks gemaaid zodat verbossing achterwege blijft (Raman & Decler, 2009).

Wanden met kunstmatige nestingen moeten jaarlijks worden onderhouden. Jaarlijks moet in het najaar (in september volgens Heylen 1994 in Raman & Decler 2009; in de herfst volgens vogelwacht Uden) het, uit gras en stro bestaande, nestmateriaal worden verwijderd (met een speciaal gemaakte stang met haak). Door de nesten vervolgens gedurende de winter open te laten, bestaat de kans dat eventueel achtergebleven parasieten doodvriezen. In februari (uiterlijk half maart) moeten de nestgangen opnieuw worden opgevuld met zand.

4.2. Concrete maatregelen

4.2.1. Conflicten voorkomen

4.2.1.1. Communicatie

In 2002 werd een brochure ontwikkeld voor werfleiders en aannemers om de risico's en potenties voor Oeverwaluw onder de aandacht te brengen. Deze folder zal herdrukt en opnieuw verspreid worden.

Er zal permanent aandacht geschonken worden aan overleg en aan sensibilisering worden gedaan rond de potenties en risico's voor Oeverwaluw in werfzones (o.a. de tweede sluis voor de Waaslandhaven, het Logistiek park Waasland, het Logistiek park Schijns, ...).

Tot slot zal er een informatief luik over risico's en potenties worden voorzien in de bestekken van het GHA en MSLO.

4.2.1.2. Ongeschikt maken van potentiële broedlocaties waar kolonisatie niet gewenst is

De nodige maatregelen die genomen dienen te worden om potentiële broedlocaties ongeschikt te maken zal expliciet in de communicatie met de bedrijven en werven rond het voorkomen van conflicten meegenomen worden.

4.2.2. Opportuniteiten benutten: tijdelijke wanden

Sinds de lancering van het Plan Oeverwaluw (Vandewalle, 2001) werd van de potenties in het havengebied gebruik gemaakt om tijdelijke wanden aan te leggen in de werfzone van het Deurganckdok, Putten Plas, Opgespoten MIDA's, Zanddepots A12, Loswallen Zandvliet,

Op het merendeel van deze locaties zijn anno 2011 de werken zodanig gevorderd of omstandigheden danig gewijzigd dat er geen potenties meer overblijven. Nieuwe werfzones met potenties zijn de tweede sluis voor de Waaslandhaven, Logistiek park Waasland en Logistiek Park Schijns.

4.2.3. Permanente voorzieningen: aanleg van permanent (kunstmatig) broedbiotoop

Om over permanente potenties te beschikken voor de Oeverwaluw wordt in het netwerk van EI op de beide scheldeoeveren een permanente broedgelegenheid voorzien. De constructie van Sand Martin Trust geniet vanwege o.a. verplaatsbaarheid de voorkeur. Bij de locatiekeuze moet de nodige aandacht besteed worden aan het permanente karakter en de nabijheid van water in de onmiddellijke omgeving.

Bij de verdere uitbouw van de natuurkerngebieden, in hoofdzaak op de linkerscheldeoever, zal het Agentschap voor Natuur en Bos de mogelijkheid bekijken om permanent broedgelegenheid voor Oeverwaluw te voorzien.

4.2.4. Beheer

4.2.4.1. Tegengaan van verstoring

Bij elke actieve kolonie moeten de nodige maatregelen worden genomen om verstoring te voorkomen. Deze maatregelen omvatten onder andere het plaatsen van infoborden en/of het terrein ontoegankelijk maken voor onbevoegden (bv motorcross, wandelaars) door bv het plaatsen van een afrastering of een poort.

4.2.4.2. Beheer broedbiotoop

Het onderhoud van (semi-)permanente wanden zal gebeuren in overeenstemming met de toelichting in hoofdstuk 4.1.4.2 en zal opgenomen worden in de beheerplanning.

4.3. Ruimtelijke allocatie

Voor de tijdelijke locaties kan er geen kaart met ruimtelijke allocatie binnen dit ISBPP toegevoegd worden. Wat de permanente locaties betreft zal de keuze gemaakt worden op basis van het verkennend onderzoek.

5. Betrokken actoren

Hieronder wordt een eerste overzicht gegeven van de belangrijkste actoren die bepalend zijn in het realiseren, het beheer en het behoud van geschikte broedlocaties, telkens met hun specifieke bevoegdheden en verantwoordelijkheden.

Overheidsinstanties

- GHA
- Maatschappij LSO
- NMBS-groep (Tucrail, Locobouw)
- MOW (eventuele mogelijkheden AMORAS)
- ANB

Private ondernemingen

- Aannemers
- bedrijven (BASF, Lanxess Rubber, Waasland Cargo Center, ...)

Overige

- Natuurpunt

6. Begroting, planning en prioritering

Het type "Bunschoter wand" is redelijk nieuw en werd reeds op enkele locaties succesvol toegepast, onder meer op het verkeersplein te Diemen, op de kruising van de A1 en de A9, bij Amsterdam. In het industrieterrein De Haarburg te Bunschoten werd een wand van 140 m aangelegd, gecombineerd met nieuwe oeverbescherming. De kostprijs van deze wand bedraagt 485 € per lopende meter (in combinatie met oeverbescherming) (Smeets, 2003a).

De kostprijs van een oeverwaluwand type "Sand Martin Trust", exclusief plaatsing, bedraagt ongeveer € 500 met plaats voor 40-45 broedkoppels.

In tabel 2 wordt een overzicht gegeven van de maatregelen die binnen dit ISBPP genomen zullen worden, met de vermelding van de verantwoordelijke, een inschatting van timing, de prioriteit van de maatregel en de ermee gepaard gaande kosten.

Algemeen kan gesteld worden dat binnen het havengebied het Gemeentelijk Havenbedrijf Antwerpen verantwoordelijk is voor de realisatie van de maatregelen. Buiten het havengebied ligt de verantwoordelijkheid bij andere entiteiten zoals aangegeven in onderstaande tabel.

Tabel 2: Overzicht van de maatregelen

Maatregel	Verantwoordelijke	Timing	Kostenraming	prioriteit
Conflicten voorkomen				
Heruitgave brochure Oeverwaluw	GHA	Jaar 1 SBP		1
Opvolgen bouwwerken	GHA/Natuurpunt	jaarlijks	Binnen bestaande samenwerkings overeenkomst tussen GHA, MLSO en NP	1
Inschrijven richtlijnen in bestekken GHA en MLSO	GHA en MLSO	Jaar 1 SBP	nvt	1
Tijdelijke wanden – opportuniteiten benutten				
Opvolgen bouwwerken	GHA/Natuurpunt	jaarlijks	Binnen bestaande samenwerkings overeenkomst tussen GHA, MLSO en NP	1
Tijdelijke locaties op bouwwerken	GHA	jaarlijks	Geen bijkomende kosten	1
Aanleg permanente oeverwaluwanden (bijvoorbeeld type Sand martin trust)				
Aanmaak van 2 oeverwaluwanden volgens principe Sand Martin Trust	In havengebied: GHA; In natuurkerngebiede n: ANB		€ 1000 (€ 500 per wand, met plaats voor ongeveer 45	1

			broedkoppels)	
Beheer/onderhoud oeverwaluwanden				
Tegengaan van verstoring door bvb plaatsen van infoborden/ tijdelijke afsluiting	GHA	jaarlijks		1
Beheer wand Sand Martin Trust	Vrijwilligers van Natuurpunt	jaarlijks	Binnen bestaande samenwerkings overeenkomst tussen GHA, MLSO en NP	1
Monitoring				
In kaart brengen broedlocaties	Vrijwilligers van Natuurpunt	jaarlijks	Binnen bestaande samenwerkings overeenkomst tussen GHA, MLSO en NP	1
Tellen nestgangen	Vrijwilligers van Natuurpunt	jaarlijks	Binnen bestaande samenwerkings overeenkomst tussen GHA, MLSO en NP	1

7. Controle en evaluatie (monitoring)

7.1. Methodologie

Gezien Oeverzwaluw geen bijlage-soort is van de Vogelrichtlijn werden er dus ook geen criteria voor het bepalen van de lokale staat van instandhouding opgesteld door het INBO (Adriaens & Ameeuw, 2008).

Om de lokale staat van instandhouding van de Oeverzwaluw in het havengebied te bepalen, moeten tijdens het broedseizoen de broedlocaties in kaart worden gebracht en het aantal gebruikte nestgingen per locatie worden geteld. Recent gebruikte nestgingen zijn herkenbaar door verse graafsporen of verse afdrukken in het zand van aanvliegende vogels, afwezigheid van spinrag in de invliegopening, verse uitwerpselen, uitvliegende adulten of bedelende jongen (Raman & Decler, 2009).

7.2. Monitoringstijdstip en –frequentie

Het tijdstip van de tellingen is van belang om een juiste schatting te kunnen maken van het aantal broedparen. Oeverzwaluwen kunnen al snel beginnen aan een tweede broedsel, waardoor een overlap in de tellingen mogelijk wordt. Ook is het mogelijk dat slechts een deel van de kolonie een tweede broedsel heeft, waardoor de tellingen na begin juli mogelijks een onderschatting geven (Scheepers, 1999 in Raman & Decler, 2009).

De handleiding voor het project van Bijzondere Broedvogels in Vlaanderen (BBV) (Anselin et al. 2007) geeft o.a. enkele richtlijnen voor de monitoring.

Gewoonlijk kan worden volstaan met één complete telling op een moment dat er zoveel mogelijk nesten bezet zijn of dat er zoveel mogelijk vogels in de kolonie aanwezig zijn. In de praktijk komt dat neer op één telling tussen de "datumgrenzen" gedurende de "beste tijd van de dag". Voor de Oeverzwaluw is de beste inventarisatieperiode de eerste helft van mei en in de maand juli tot en met de eerste helft van augustus. De Oeverzwaluw is vooral 's morgens vroeg en 's avonds actief bij het nest. Gedurende de rest van de dag wordt tot op grote afstand van de broedplaats gefoerageerd. Bij koloniebroedende soorten wordt het aantal nesten aangehouden. Wanneer de nesten meermaals zijn geteld, wordt het hoogste aantal genoteerd. Solitaire paren die zich buiten een kolonie hebben gevestigd, worden meegeteld als er uitsluitende waarnemingen zijn van nestvondsten of van nest-indicerende activiteiten.

Het tijdstip van de tellingen is van belang om een juiste schatting te kunnen maken van het aantal broedparen. Oeverzwaluwen kunnen al snel beginnen aan een tweede broedsel, waardoor een overlap in de tellingen mogelijk wordt. Ook is het mogelijk dat slechts een deel van de kolonie een tweede broedsel heeft, waardoor de tellingen na begin juli mogelijks een onderschatting geven (Scheepers, 1999 in Raman & Decler, 2009).

7.3. Planning

Tijdens de aanloop van het broedseizoen (februari-maart) worden de bekende kolonieplaatsen evenals nieuw ontstane kansrijke locaties bezocht en de beginnende kolonies in kaart gebracht.

In de loop van de maand mei en nadien nogmaals in juli-augustus worden de gekarteerde locaties opnieuw bezocht om de nestgingen te tellen.

8. Referenties

Adriaens P. & Ameeuw G. (red.) (2008). Ontwikkeling van criteria voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding van de vogelrichtlijnsoorten. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2008 (36). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Adriaenssen F., Van Hove D. & Meire P. 2009. Opstellen van doelstellingen voor Ecologische Infrastructuur in de Antwerpse haven + bijlage. UA - Onderzoeksgroep Ecosysteembeheer.

Anselin A., Devos K. & Vermeersch G. 2007. Project Bijzondere Broedvogels Vlaanderen. Handleiding. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek in samenwerking met Natuurpunt Studie.

Devos K., Anselin A. & Vermeersch G. 2004. Een nieuwe Rode Lijst van de broedvogels in Vlaanderen (versie 2004). In: Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriëls J. & Van Der Krieken B. 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel. pp. 61-75.

Herremans M. 2004. Oeverzwaluw. In: Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriëls J. & Van Der Krieken B. 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 288-289 p.

Jacob, J.-P. in Devillers et al., 1988. Red. Atlas van de Belgische Broedvogels. Brussel. KBIN

Raman M. & Decler K. 2009. Randvoorwaarden voor een duurzame populatieontwikkeling van Oeverzwaluwen langs de Leie. Voorstellen voor inrichting en beheer van oeverzwaluwranden langs de Leie. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.R.2009.2. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek: Brussel : Belgium. 97 pp.

Sas J. 1989. Oeverzwaluw - Riparia riparia. In: Vogels in Vlaanderen, voorkomen en verspreiding. Vlaamse avifauna commissie.

Smeets W. 2003a. De Bunschoter Wand: een nieuw type Oeverzwaluwwand. het Vogeljaar 51(4): 153-157.

Smeets W. 2003b. De Bunschoter Wand: nieuw type Oeverzwaluwwand. Mens en vogel 3: 183-186.

Van Hove D., Nijssen D., Adriaenssen F. en Meire P. 2005. Synthese instandhoudingsdoelstellingen voor speciale beschermingszones in het kader van de vogelrichtlijn 79/409/EEG, de habitatrichtlijn 92/43/EEG en eventuele watergebieden van internationale betekenis (Conventie van Ramsar) in de Zeehaven van Antwerpen, poort van Vlaanderen in het Ruimtelijk Structuurplan. Rapport Universiteit Antwerpen, Onderzoeksgroep Ecosysteembeheer (ECOBEBE)

Vandewalle J. 2001. Plan oeverzwaluw voor de Antwerpse haven. Project De Antwerpse Haven natuurlijker - meer natuur in een wereldhaven. Natuurreservaten Antwerpen-Noord in opdracht van het Gemeentelijk Havenbedrijf Antwerpen.

Vermeersch G. & Anselin A. 2009. Broedvogels in Vlaanderen 2006-2007: recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2009(3). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel. 102 pp.

Wieringa J. 1985. Beheersadviezen voor de Oeverzwaluw. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist. 27 pp.

Windig J.J. & Florus M. 1997. Evolutie van het broedbestand in Vlaanderen van Oeverzwaluw *Riparia riparia*, Huiszwaluw *Delichon urbica* en Boerenzwaluw *Hirundo rustica*. *Oriolus* 63(3):32 pp.

